

УДК 069(1-4)+623.4] (477)“1926/1934”

Патриляк Богдан Казимирович
кандидат історичних наук,
заступник генерального директора
з наукової та фондової роботи,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
b_patrylak@ukr.net

Bohdan K. Patryliak
Candidate of Historical Sciences (PhD),
Deputy Director General for research and collection work,
The National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ДОКУМЕНТАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ З КОЛЕКЦІЇ НМІУ
ЩО ВИСВІТЛЮЮТЬ КОМПЛЕКС КОЛЕКТИВІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
В УСРР НАПРИКІНЦІ 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ (ФОНДОВА ГРУПА ЗБЕРІГАННЯ
“РУКОПИСНІ ДОКУМЕНТИ”)

DOCUMENTARY MATERIALS FROM THE NMUH COLLECTION, WHICH ILLUCIDATE THE SERIES OF
COLLECTIVIZATION MEASURES OF SOVIET POWER IN THE UKRAINIAN SSR IN THE LATE 1920s – EARLY
1930s (STORAGE GROUP “HANDWRITTEN DOCUMENTS”)

Анотація

У статті здійснено огляд матеріалів фондової групи зберігання “Рукописні документи”, що можуть ілюструвати в експозиції музею соціально-економічні та політичні заходи радянської влади в українському селі наприкін. 1920-х – на поч. 1930-х рр. Серед матеріалів – посвідчення уповноважених із хлібозаготівель, документи про сплату єдиного сільгосподатку, самооподаткування, акти про усуспільнення селянського майна під час суцільної колективізації тощо. Насильницьке втілення більшовицькою владою колективізаційних заходів в Україні та опір цим заходам українських селян, зрештою, призвели до найбільшої української трагедії ХХ ст. – Голодомору 1932–1933 рр.

Ключові слова: селянство, колективізація, хлібозаготівлі, Голодомор, УСРР, НМІУ.

Summary

The article reviews the materials of the storage group “Handwritten documents” which can illustrate political, social and economic measures of Soviet power in Ukrainian village in the late 1920s – early 1930s in the museum exhibition. Among the materials there are identity cards of grain procurements commissioners, documents of payment of the single agricultural tax and self-taxation, acts of socializing the peasants’ property during the total collectivization etc. Forceful implementation of the collectivization measures by the Bolsheviks’ power in Ukraine and suppression of Ukrainian peasants to these measures eventually resulted in the greatest Ukrainian tragedy of the 20th century – the Holodomor of 1932–1933.

Key words: peasantry, collectivization, grain procurements, the Holodomor, Ukrainian SSR, the NMUH.

Максимально об’єктивне, науково обґрунтоване висвітлення надзвичайно важливої трагічної теми в історії України ХХ ст. – Голодомору 1932–1933 рр. та подій в українському селі, що передували цій трагедії, в експозиції українських музеїв є винятково актуальним завданням. За умов гібридної агресії проти нашої держави важливим завданням музеїв історичного профілю є відстоювання музейними засобами національного історичного нарративу. Тому подача документального матеріалу повинна бути збалансованою та науково обґрунтованою, без експлуатації бездоказових історичних міфів та застосування маніпуляцій, які легко можуть спростувати опоненти.

Трагедія Голодомору в музейних експозиціях ілюструється здебільшого за допомогою копій архівних документів, що свідчать про злочини сталінського режиму проти українського селянства, фотоматеріалами (на жаль, у багатьох випадках вони не стосуються Голодомору 1932–1933 рр.) та етнографічним матеріалом, який покликаний символізувати загибель (виродження) традиційного українського села внаслідок суцільної колективізації, “розкуркулення” та Голодомору. Далеко не кожен музей може похвалитися експонатами, які безпосередньо стосуються якщо не власне драми Голодомору, то подій, що стали його провісниками або призвідниками.

Зрозуміло, що трагедія Голодомору не може висвітлюватися в експозиції поза загальним історичним контекстом, адже вона стала наслідком цілої низки соціально-економічних та політичних заходів радянської влади в українському селі наприкін. 1920-х – на поч. 1930-х рр. Завданням експозиціонерів є найповніше висвітлення причин найбільшої української трагедії ХХ ст., відтворення експозиційними засобами своєрідного ланцюга подій, які, зрештою, завершилися масовим винищенням українських селян унаслідок штучно організованого голоду.

У фондовому зібранні НМІУ є документи, здатні проілюструвати більшість заходів радянської влади в українському селі наприкін. 1920-х – на поч. 1930-х рр.

Безпосереднім приводом для проведення жорсткої економічної політики щодо селян, що призвело до скасування НЕПу, стала криза хлібозаготівель кін. 1927 – поч. 1928 рр. Й. Сталін трактував її як “куркульський страйк”, антирадянський, контрреволюційний рух останнього “експлуататорського класу”, який потрібно було здолати за всяку ціну. Оскільки переважна більшість селян відмовлялася здавати хліб за заниженими цінами, до категорії “куркулів” міг потрапити будь-який селянин, що ухилявся від продажу зерна державі¹.

Для боротьби із т. зв. куркульським страйком були запроваджені надзвичайні заходи – за невиконання хлібозаготівель фактично вводилася карна відповідальність. На засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 24 грудня 1927 р. були прийняті постанови: “Про хлібозаготівлі”, “Про направлення відповідальних уповноважених на хлібозаготівлі”, “Директиви Політбюро ЦК ВКП(б) місцевим партійним організаціям”, у яких визначалися напрямки і характер подальших дій влади². До сіл для боротьби за хліб спрямовувалися перевірені більшовицькі кадри.

У фондовій групі зберігання “Рукописні документи” є матеріали, що ілюструють більшовицьку хлібозаготівельну політику в Україні наприкін. 1920-х рр. Зокрема, привертає увагу мандат, виданий Київським Окружним Виконавчим Комітетом Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 1 червня 1928 р. тов. Шпігеру Я. С. (рис. 1) “про командировання його до Васильківського р-ну по справах хлібозаготівельної кампанії”. Після закінчення роботи згаданий товариш мав подати до окрвиконкому повний звіт про стан зазначеної справи в районі та про виконану ним роботу. Документ підписаний головою окрвиконкому Войцехівським, секретарем Стойкевичем та скріплений печаткою окрвиконкому (інв. № РД–1 506).

На звороті міститься запис про реєстрацію документа у Васильківському райвиконкомі 02.06.1928, підпис секретаря РВК засвідчений печаткою Васильківського РВК. Також є запис про реєстрацію в сільраді (назва сільради не читається) від 03.06.1928 з підписом голови сільради.

Документ надійшов у 1956 р. за актом № 1 070 разом із комплексом матеріалів старого більшовика Шпігара Я. С. – вихідця з Білорусі. Там він розпочав свою більшовицьку кар’єру³.

Два подібні документи за описом № 85 надійшли до музею в 1966 р. від Дмитра Порфіровича Коропцова (комуніста з 1919 р., активного учасника т. зв. громадянської війни, одного із організаторів комсомолу на Чернігівщині, який працював тривалий час на партійних та керівних посадах), на час передачі документів – мешканця Москви⁴. Це посвідчення Ч. 1 540 (інв. № РД–4 244), видане Первомайським Окружним Виконавчим Комітетом Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів 25.10.1928 тов. Коробцову (помилка у прізвищі) про те, “що він дійсно являється Уповноваженим по Криво-Озерському р-ну для перевірки діяльності РВК: по проведенню кампанії по хлібозаготівлі, по проходженню ЄСПП, реалізації 2-ої позики індустріалізації тощо, що підписана та прикладом печатки освідчується”. Документ підписаний головою окрвиконкому Богатирьовим та секретарем Карасьовим і скріплений круглою печаткою окрвиконкому (рис. 2).

На звороті документа міститься запис про реєстрацію посвідчення у Кривоозерському РВК 27.10.1928 за підписом секретаря РВК та скріплений печаткою РВК. Розміри документа – 22×17,5 см. Папір пожовклий, кути заломлені. Очевидно, Д. Коропцов був надійним більшовицьким кадром, якщо йому довірили перевірку роботи райвиконкому.

Другий подібний документ уже складений російською мовою, це посвідчення Ч. 31 282 (інв. № РД–4 243), видане Первомайським Окружним Виконавчим Комітетом Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів 02.12.1928 “тов. Коробцову в том, что он есть действительно Заместитель Уполномоченного Первомайского Окрисполкома по Любашовскому району по проведению кампаний: передвыборной, хлебозаготовительной, финансовой, и др. в чем подписью и приложением печати удостоверяется”. Розміри документа – 22,4×15,7 см, він виготовлений на папері із зошита в лінійку.

Пізніше Д. П. Коропцов проводив заходи радянської влади в українському селі в Кам’янецькому р-ні на Поділлі. В колекції НМІУ є посвідчення Коропцова Д. П., який 25.11.1929 відряджається до Дунаєвців для проведення райконференції селянок Кам’яця на Поділлі (інв. № РД–4 245), та посвідчення № 169 (інв. № РД–4 247) Коропцова Д. П. – члена президії окрвиконкому, який 19.01.1930 відряджається до Солобковецького та Затонського р-нів перевірити стан підготовки сівби, масової колективізації та перевиборів КНС на бланку Кам’янецької ОПК.

Ще один схожий документ (інв. № РД–2 469), але районного рівня, надійшов до музею разом із комплексом матеріалів Пантелея Йосиповича Ігнат’єва (члена компартії з 1917 р., червоного партизана; який працював до революції на руднику Дубова Балка на Криворіжжі, був активним учасником боротьби за утвердження радянської влади та “соціалістичне будівництво”). Комплекс матеріалів передала його дружина, О. І. Ігнат’єва, за актом № 1 443 в 1958 р.⁵

Це посвідчення № 563, “видане Петрівським районним Виконавчим Комітетом Рад Робітничих, Селянських та Червоно-Армійських Депутатів на Криворіжжі 12 вересня 1929 р. товаришу Ігнат’єву про те, що його відряджено уповноваженим до Йосипівської сільради для проведення роботи по хлібозаготівлі, реалізації позики та підготовки до осінньої посівної

1 Ганжа О. Опір селянства політиці суцільної колективізації в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2000. – Вип. 5. – С. 203.

2 Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927–1939: в пяти томах. – Москва: РОССПЭН, 1999. – Т. 1. – С. 114.

3 Національний музей історії України (далі – НМІУ). – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею (почато 11.11.1954 – закінчено 27.11.1957, № 901–2 014). – Т. 2. – С. 125.

4 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Державного історичного музею УРСР (розпочато 09.1966 – закінчено 05.1967, № 4 230–4 544). – Т. 8. – С. 1.

5 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею (розпочато 28.11.1957 – закінчено 23.12.1958, № 2015–2 552). – Т. 3. – С. 92.

кампанії, що й засвідчується”. Документ підписаний головою та секретарем і скріплений печаткою. На звороті документа – позначка про те, що т. Ігнат'єв прибув до Йосипівської сільради 12.09.1929 та відбув 02.10.1929, за підписом голови сільради. Розмір документа – 15×11 см. Папір пожовклий, на згинах незначні надриви.

Проведення радянською владою в українському селі соціально-економічних трансформацій наразилося на широкомасштабний супротив селян.

Окрім хлібозаготівель, українські селяни гостро реагували на численні фінансові кампанії (примусове самооподаткування, єдиний сільгосподаток, поширення облигацій різноманітних державних позик).

У фондовій колекції НМІУ зберігаються також документи, що засвідчують сплату селянами єдиного сільгосподатку. На поч. 1920-х рр. єдиний сільгосподаток, який змінив продрозкладку, вважався винятково прогресивним кроком більшовицького керівництва та знаменував запровадження НЕПу в селі. Але вже наприкін. 1920-х рр. він у поєднанні з численними фінансовими зобов'язаннями викликав у селян значне обурення.

Документи різного стану збереження. Це окладовий лист Ч. 370 з єдиного сільгосподатку на 1926–1927 рр. Ярового Архипа Мусійовича, мешканця с. Перегонівка Підвисоцького р-ну Уманської округи (інв. №. РД–9 454). Згідно з листом, податок сплачено на суму 18 крб 62 коп. Лист разом із іншими документами передала дружина А. М. Ярового, А. М. Ярова, мешканка с. Перегонівка Голованівського р-ну Кіровоградської обл., за актом № 3 922 від 29.11.1990⁶.

Документи єдиного сільгосподатку, виписані на Куценка Сергія Кононовича (мешканця с. Олександрівка Мар'їнського р-ну Сталінської округи) – квиток № 20 924 535 єдиного сільгосподатку на 1926–1927 рр. про сплату 27 крб 65 коп. (інв. №. РД–246); окладовий лист № 279 із єдиного сільгосподатку на 1928–1929 р. (інв. №. РД–244), за яким нараховано 19 крб 55 коп. податку (рис. 3) та окладний лист із єдиного сільгосподатку на 1929–1930 рр., за яким нараховано 33 крб 81 коп. (інв. №. РД–243). Ці документи разом із іншими отримано за актом № 353 від 1950 р. від товариша Куценка та колгоспника Канівця⁷. З того ж населеного пункту походить окладовий лист № 597 із єдиного сільгосподатку на 1928–1929 рр. Канівця Олексія Терентійовича, за яким нараховано 58 крб 50 коп. (інв. №. РД–245). Розмір документа – 22,5×18 см. Дуже поганий стан збереженості: папір вицвів, загальне забруднення, великі плями, значні розриви та втрати на краях.

Від поч. 1928 р. селянство виявляло незадоволення т. зв. “самообкладанням” чи “самооподаткуванням”, своєрідним надподатком, що своїм вістрям був спрямований насамперед проти заможної частини села. У період НЕПу селяни самі вирішували, скільки та для яких потреб потрібно зібрати коштів. Зібрані гроші здебільшого використовувалися на місцеві економічні та соціально-культурні потреби⁸. Нову постанову про самооподаткування було прийнято РНК УСРР і ВУЦВК 2 січня 1928 р. та опубліковано у пресі 3 січня⁹. 11 січня 1928 р. ЦВК і РНК СРСР прийняли новий закон про самообкладання – “Про доповнення й зміну постанови ЦВК і РНК СРСР з 24 серпня 1927 р. про самооподаткування людности”¹⁰. Принцип добровільності при зборі коштів ліквідувався. Самооподаткування з-поміж іншого було покликане посилити класове протистояння в селі – для заможних селян цей “добровільний податок” іноді становив 100% від єдиного сільськогосподарського податку, тоді як незаможники звільнялися від самооподаткування цілком.

У колекції НМІУ є документ, який обліковано як додаток до документа за інв. № РД–10 160 (входить до комплексу матеріалів мешканця с. Піски Васильківського р-ну Степана Андрійовича Луца, переданого співробітницею НМІУ М. С. Стрілець за актом № 4 299 від 13.06.1994)¹¹. Це повідомлення № 236 від 20.09.1932, видане сільрадою с. Погреби Васильківського р-ну на Київщині Луццю Степану Андрійовичу (рис. 4). Йому пропонується на виконання постанови загальних зборів від 18.09.1932 сплатити до сільради “самообкладання” за 1932 р. у сумі 8 крб. На звороті стоїть позначка, завірена прямокутним штампом, про сплату податку 23.10.1932. Розмір документа – 14,5×9 см. Папір пожовклий, загальне забруднення, незначні надриви, кути заломлені.

Цікаво, що в той час, коли загальні збори приймали постанову про сплату до сільради “самообкладання”, Степан Андрійович Луцц “відбував міру соціального захисту при 5-му таборі Колонії Спеціального призначення УПТУ з 03.09.1932 р. до 03.11.1932 р.”. Про це свідчить посвідчення № 10 291 УСРР–НКВС 5-го табору будівельної колонії спецпризначення УПТУ від 04.11.1932 (рис. 5). Означений документ облікований у НМІУ як додаток до документа за інв. № РД–10 160 (зобов'язання колгоспника Луцця С. А. на поставку державі картоплі в 1950 р.). У посвідченні зазначено, що Луццек Степан Андрійович (помилка у прізвищі) “звільнений згідно Ухвали Київського обл. суду. Переведений до примусової праці на 3 місяці. Зарахував попереднє ув'язнення згідно 27 арт. КК”. У документі також йдеться про те, що “громадянина Луцця засуджено було народним судом Васильківського району за арт. 154 терміном на 2 р. з 03.09.1932 р. до 03.09.1934 р.”. Повідомляється також, що ув'язнений не позбавлявся прав і не підлягав виселенню. Документ підписаний начальником 5-го табору будівельної колонії Борлеєм та начальником канцелярії Фірштейном.

Те, що С. А. Луцця засудили за статтею 154 КК УСРР від 1922 р. до двох років позбавлення волі, здається дивним, адже за цією статтею (неумисне тілесне ушкодження) передбачено щонайбільше один рік позбавлення волі за наявності

6 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Державного історичного музею УРСР (розпочато 27.02.1989 – закінчено 25.06.1992). – Т. 31. – С. 81.

7 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею (розпочато 17.03.1948 – закінчено 10.11.1954). – Т. 1. – С. 65.

8 *Козацька Т. Ю.* Система оподаткування та самообкладання селян в УСРР 1928–1930 рр. // Питання аграрної історії України та Росії: матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2004. – С. 152.

9 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2 756. – Арк. 8.

10 *Петренко В. І.* Самообкладання селян як складова політики насильницьких хлібозаготівель в Україні (кін. 1927 – поч. 1928 рр.) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – 2005. – Вип. 30. – С. 122.

11 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” (розпочато 09.07.1992 – закінчено 14.04.1995, № 9 688–10 315). – Т. 32. – С. 184.

обтяжливих обставин¹². Цілком можливо, що таким чином зводилися рахунки з непокірним селянином.

Серед документів С. А. Луца є довідка № 158 про зняття судимості за підписом народного судді. Судимість у справі № 581 знімалася за постановою ВУЦВК та РНК (як видно із попереднього документа, Київським обласним судом). Це підтверджує свавілля місцевого Васильківського суду. Розмір документа – 14,2×8,2 см. Довідка виконана на основі штампа, нанесеного на зворотній бік фрагмента судового бланка. Папір пожовклий та вицвів (обліковано як додаток до документа за інв. № РД–10 160).

Ще одним документом С. А. Луца з колекції НМІУ, який ілюструє численні фінансові претензії з боку держави до селян, є страховий платіжний лист № 236 від 20.08.1932. Державного обов'язкового окладного страхування (інв. № РД–10 166). Дві будівлі платника (оцінені в 750 крб) та засіви обкладені податком у 7 крб 97 коп. Розмір документа – 10,4×14,4 см (незначні потертості, втрата лівого верхнього кута). Бланк заповнений синім чорнилом та засвідчений круглою печаткою Погрібсько-Хамбиківської сільради. На зворотному боці – прямокутний штамп каси № 147.

Такі численні різноманітні платежі викачували всі кошти українських селянських родин. На купівлю промислових товарів нічого майже не залишалося.

Хоча Й. Сталін і називав 1929 р. “роком великого перелому”, насправді докорінний перелом у житті українського села стався в 1930 р. внаслідок масового розкуркулення та суцільної колективізації.

Найвищих відсотків колективізації в 1930 р. (64,4% господарств по Україні) досягли станом на 10 березня 1930 р.¹³ Після масових заворушень та повстань безперервний вихід із колгоспів в Україні тривав із березня по вересень 1930 р. В цей проміжок часу відсоток колективізації лише скорочувався, досягнувши 20 вересня 1930 р. лише 26,6% господарств¹⁴.

У фондовому зібранні НМІУ представлені документи, створені в 1930 р., під час першої хвилі суцільної колективізації в українській селі. Це, зокрема, акти прийому майна від членів колективу, що переходило у власність колективу та вважалося їхнім внеском. Вказані документи входять до одного вищезгаданого комплексу із с. Олександрівка Мар'їнського р-ну Сталінської округи. В акті від 21 лютого 1930 р. йдеться про те, що комісія у складі Чулкова М. С., Скуратова М., Крикунова О., Коваленка А., Лазарева Н. за дорученням ради (правління) від 20.02.1930 провели оцінку та приймання майна від члена колективу Прокопенка Самуїла Григоровича. Загалом було прийнято 13 позицій, зокрема: жеребця, коня, бричку, пшеницю, ячмінь, кукурудзу тощо на суму 329 крб 33 коп. (документ облікований як додаток до документа за інв. № РД–244). Розмір документа – 29,5×20,8 см. Бланк стандартний. Папір пожовклий, частково вигорів, має загальне забруднення та плями. Бланк акта заповнений олівцем. Інший подібний документ із того самого селища складений того самого дня комісією в тому самому складі. Це акт оцінки та приймання майна від члена колективу Гулякова Івана Юхимовича. Загалом було прийнято 22 позиції, зокрема: кобилиця, жеребець, бричка, плуг, косарка, овес, кукурудза тощо на суму 661 крб 90 коп. Розмір документа – 29,2×20,7 см. Папір пожовклий, частково вигорів, має загальне забруднення та плями. Бланк акта заповнений олівцем. Документ реставрований (облікований він як додаток до документа за інв. № РД–245).

Дуже цікавий акт за інв. № РД–3 916 (рис. 6), датований 25 червня 1930 р. (переданий Крижанівською К. М. із с. Тиманівка Тульчинського р-ну, опис № 72, 1965 р.¹⁵), про те, що комісія у складі Шевцова К., Стратія Никифора та Літвіна Сергія за дорученням ради (правління) від 24.06.1930 провела оцінку та приймання переліченого нижче майна від члена колективу Крижанівського Володимира Антоновича.

До акта спочатку внесено шість позицій усупільненого майна (№ № 1, 2, 3 – картопля, 4 – горох, 5 – просо, 6 – жито), оціненого в 49 крб 95 коп. Нижче іншим чорнилом дописано ще дві позиції: № 6 – бляха (в кількості 32 одиниці) та № 7 – хата некрита (в кількості одна одиниця). На звороті документа вказано, що зазначене майно переходить у колективну власність, а його вартість у сумі 49,95 вноситься до коштів колективу як внесок Крижанівського Володимира Антоновича. На сумі 49,95 іншим чорнилом написана сума 579 (папір пожовклий, забруднений, має згини та надриви).

Найбільший інтерес у цьому документі становить усупільнення некритої хати разом із підготованою бляхою. Із документа відомо, що селянин спочатку здав до колективу майно на досить невелику суму (серед нього немає сільгоспінвентарю, худоби та транспортних засобів). Пізніше усупільнилася хата із підготованою для накриття даху бляхою.

Цікаво також, що Володимир Крижанівський вступив до колгоспу не в лютому 1930 р., коли Україною прокотилася основна хвиля суцільної колективізації, а в червні, коли аж до вересня 1930 р. відбувався поступовий вихід селян із колективів.

У березні 1930 р. с. Тиманівка Тульчинської округи перебувало в епіцентрі потужних селянських антиколгоспних заворушень. 14 березня С. Косіор повідомляв Й. Сталіна про те, що у трьох районах Тульчинської округи майже вся влада в селах розігнана, а “натовпи під керівництвом куркулів, явних польських петлюрівських агентів загрожують трьом райцентрам – Бершаді, М'ястковому та Вапнярці”¹⁶. 15 березня до Тульчинської округи прибув очільник ДПУ УСРР В. Балицький. Село Тиманівка розташоване за кілька кілометрів від тодішнього райцентру Вапнярка. Отже, бурхливі березневі події не могли його оминати. Станом на 16 березня із 17-ти районів Тульчинської округи 15 були охоплені

12 Кримінальний кодекс УСРР від 1922 р. майже дослівно повторював КК РСФСР, див.: Уголовный кодекс РСФСР. Общая часть / [Электронный аналог печатного издания]. – Режим доступа: http://pravo.by/ImgPravo/pdf/sm_full.aspx_guid=1710231479454739.pdf (дата обращения: 18.11.2018) – Название с экрана.

13 ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 153. – Арк. 67.

14 Там само. – Арк. 72.

15 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею (розпочато 11.10.1963 – закінчено 15.05.1965). – Т. 6. – С. 99.

16 ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 142. – Арк. 168.

селянськими хвилюваннями (зворушення відбувалися у 153 селах). Колгоспи ліквідували у більшості сіл округи. У звільнених від радянської влади селах обирали старост¹⁷.

Цілком можливо, що вступаючи до колективу та даючи згоду на усупільнення хати, Володимир Крижанівський намагався уникнути репресій, які розпочалися відразу після втихомирення розбурханого українського села. Можливо, усупільнення хати гарантувало уникнення ув'язнення або виселення.

Ще один цікавий документ із колекції НМІУ, переданий до музею в 1967 р. мешканкою Москви Ветко Ольгою Павлівною (членкині Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів Полтави у 1920-х рр., голови “жінвідділу” Полтавського обкому КП(б)У) за описом 93-а¹⁸. Це посвідка, видана агітмасовим відділом ЦК КП(б)У (Харків, вул. Лібкнехта, № 64) 05.02.1931 (інв. № РД–4 472). Дані до бланка ЦК КП(б)У внесені на друкарській машинці, прізвище та назву району вписано від руки: “Посвідка видана тов. Вітко командирється до Ярунського району для перевірки стану колективізації та підготовки до весняної сівби”. Документ підписаний завідувачем відділу Голубом.

На звороті документа містяться позначки про те, що О. Ветко прибула до Ярунського РПК 09.02.1931 р., а відбула 25.02.1931 (засвідчено печаткою). Також є штамп про дозвіл перебування у півкілометровій прикордонній смузі в с. Крайня Деражня з 11.02.1931 до 13.02.1931, яка пролягала вздовж тодішнього радянсько-польського кордону (нині це межа між Житомирською та Рівненською областями). Розмір документа – 15×10 см. Папір пожовклий, загальне забруднення, плями, надриви у місцях згинів.

Документ виданий у 1931 р., коли більшовики перейшли до практики економічного тиску на українського селянина-одноосібника задля того, щоб змусити вступити його до колективу. Фактично в жовтні 1931 р. завдяки цим заходам у поєднанні із другою хвилею “розкуркулення” суцільна колективізація в УСРР була завершена.

Промовистим документом із колекції НМІУ є “Красная грамота” (рис. 7), видана товаришу Руденку Т. Ф., учаснику міжрайонного буксира соціалістичної взаємодопомоги на фронті хлібозаготівель (інв. № РД–1 774). Грамота надійшла від родини старого більшовика Руденка Т. Ф. з м. Краматорськ за актом № 1 169 від 1957 р. Т. Ф. Руденко працював на Луганщині, у Волинській окрузі, на Проскурівщині та в Сибіру, зокрема, був членом Четинської міської контрольної комісії ВКП(б)¹⁹.

У документі йдеться: “Участнику межрайонного буксира социалистической взаимопомощи тов. Руденко Т. Ф. Ирбейского района. От штаба Канского межрайонного буксира.

Тебе, передовому бойцу на фронте хлебозаготовок, действительному ударнику колхозных полей, вручается эта красная грамота в знак твоей беззаветной преданности делу рабочего класса, делу строительства социализма, делу ликвидации кулачества, как класса на основе сплошной коллективизации.

Пусть наша красная грамота воодушевляет тебя на дальнейшую борьбу за подъем колхозного строительства, за социалистическое переустройство деревни. Вперед, к победам под знаменем партии Ленина!”

Папір документа пожовклий, рукописні написи вигоріли. Вкритий дрібними плямами. Грамота в 1932 р. видана типографським способом (ОГИЗ [Объединение государственных книжно-журнальных издательств – П. Б.] при Наркомпросе [Народный комиссариат просвещения. – П. Б.] РСФСР).

У документі йдеться про сусідні Ирбейський та Канський р-ни Східно-Сибірського краю РСФСР (сучасний Красноярський край РФ). Хоча бланк грамоти виготовлений у 1932 р., найімовірніше, вона була видана в 1933 р., коли відбувалася колективізація в цих районах. Цікаво, що наприкін. XIX – на поч. XX ст. Ирбейський р-н активно заселяли українцями: там існує низка сіл із переважно українським населенням²⁰. Отже, деякі вихідці з України після проведення суцільної колективізації на батьківщині (тоді як українське село вимирало від голоду), займалися колективізацією сибірського села.

Втеча виснажених голодом селян наприкін. 1932 – на поч. 1933 рр. набувала все більших масштабів. Цей пасивний метод селянського опору став для влади серйозною проблемою. Намагаючись перешкодити масовим втечам колгоспників та одноосібників із села, влада у грудні 1932 р. запровадила паспортну систему, що позбавляла селян права вільного пересування²¹. Слід зазначити, що справжня паспортизація українського села розпочалася лише в 1976 р. відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР № 677 від 22 серпня 1974 р.²².

Для того, щоб навіть ненадовго виїхати із села, потрібен був дозвіл сільради. Паспорти отримували лише обрані селяни з особливими заслугами – ті, що здобули довіру більшовицьких державних органів.

У фондovій групі “Рукописні документи” за інв. № РД–11 991 зберігається посвідчення № 122, 30 квітня 1934 р. видане

17 ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 154. – Арк. 39–40.

18 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Державного історичного музею УРСР (розпочато у вересні 1966 р. – закінчено у травні 1967 р.) – Т. 8. – С. 76.

19 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею (почато 11.11.1954 – закінчено 27.11.1957, № 901–2 014). – Т. 2. – С. 179.

20 История Ирбейского района / [Электронный ресурс]: Официальный сайт Администрации Ирбейского района Красноярского края. – Режим доступа: <http://xn--90aijahg2alm.xn--p1ai/index.php?id=45> (дата обращения: 18.11.2018) – Название с экрана.

21 Мовчан О. В. Спротив хлібозаготівлям та пошуки порятунку від голодної смерті // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 548.

22 Постановление Совета Министров СССР от 22 августа 1974 г. № 677 / [Электронный ресурс]: Викитека. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_28.08.1974_%E2%84%96_677 (дата обращения: 18.11.2018) – Название с экрана.

Романівською сільською радою Київської приміської смуги громадянинів Титаренку Захарові Андрійовичу – мешканцю підпорядкованого Київській МР с. Романівка (рис. 8).

Документ засвідчує те, що З. Титаренко, уродженець с. Романівка, є сином бідняка, з 1914-го по 1919 р. наймитував. Із 1919-го по 1921 р. служив у Червоній армії, з 1921-го по 1924 р. працював пилярем на лісорозробках, а з 1929 р. по 1 грудня 1933 р. був головою Романівської сільської ради. Тобто, З. Титаренко очолював сільраду у період суцільної колективізації та Голодомору. В довідці також зазначено, що вона видана для справи паспортизації. Документ підписаний головою та секретарем сільради. Скидається на те, що З. Титаренко зміг себе відповідно зарекомендувати в зазначений період, заслуживши дозвіл на отримання радянського паспорта в 1934 р.

До музею документ надійшов від співробітниці НМІУ Астапенко Н. В. за актом № 5 833 від 09.03.2005²³ Розмір – 14×14,5 см, папір пожовклий, кути заломлені.

Отже, наявні у фондовій групі зберігання НМІУ “Рукописні документи” документальні матеріали дозволяють проілюструвати більшість соціально-економічних заходів радянської влади в українському селі напередодні Голодомору 1932–1933 рр.

Нині пам’ятки набувають нового значення. Документи, які свого часу комплектувалися задля увічнення та пропаганди “найпрогресивнішого” колгоспного ладу, в сучасній Україні, коли колгоспи вже стали надбанням історії, ілюструють злочинну діяльність більшовицького режиму наприкін. 1920-х – на поч. 1930-х рр., яка, зрештою, привела українське село до Голодомору 1932–1933 рр.

Тому, попри зміни у ставленні до подій певної епохи, до окремих історичних постатей та цілих держав, завданням музейників є збереження в належному стані будь-яких важливих пам’яток. Адже ніколи не можна напевно спрогнозувати, якими сенсами в майбутньому наповниться той чи той артефакт. Те саме стосується і поточного комплектування музейних фондів. Комплектування музейної колекції є творенням своєрідного літопису сучасної доби мовою музейних предметів. Воно визначає, наскільки цей літопис буде повним, послідовним та зрозумілим у майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ганжа О. Опір селянства політиці суцільної колективізації в Україні // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 5. – 2000. – С. 200–215.

2. История Ирбейского района / [Электронный ресурс]: Официальный сайт Администрации Ирбейского района Красноярского края. – Режим доступа: <http://xn--90aiajhg2alm.xn--p1ai/index.php?id=45> (дата обращения: 18.11.2018). – Название с экрана.

3. Козацька Т. Ю. Система оподаткування та самообкладання селян в УСРР 1928–1930 рр. // Питання аграрної історії України та Росії: матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2004. – С. 151–157.

4. Мовчан О. В. Спротив хлібозаготівлям та пошуки порятунку від голодної смерті // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 538–561.

5. Петренко В. І. Самообкладання селян як складова політики насильницьких хлібозаготівель в Україні (кін. 1927 – поч. 1928 рр.) // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 30. – 2005. – С. 119–128.

6. Постановление Совета Министров СССР от 22 августа 1974 г. № 677 / [Электронный ресурс]: Википедия. – Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_28.08.1974_%E2%84%96_677 (дата обращения: 18.11.2018) – Название с экрана.

7. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. 1927–1939: в пяти томах. – Москва: РОССПЭН, 1999. – Т. 1. – 800 с.

8. Уголовный кодекс РСФСР. Общая часть / [Электронный аналог печатного издания]. – Режим доступа: http://pravo.by/ImgPravo/pdf/sm_full.aspx_guid=1710231479454739.pdf (дата обращения: 18.11.2018). – Название с экрана.

9. Національний музей історії України (далі – НМІУ). – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею – Т. 1. – 191 с.

10. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею. – Т. 2. – 231 с.

11. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею. – Т. 3. – 105 с.

12. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Київського державного історичного музею. – Т. 6. – 101 с.

13. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Державного історичного музею УРСР. – Т. 8. – 98 с.

14. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” Державного історичного музею УРСР. – Т. 31. – 199 с.

15. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи”. – Т. 32. – 249 с.

23 НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи” (розпочато 15.07.2002 – закінчено 02.12.2005). – Т. 36. – С. 393.

16. НМІУ. – Інвентарна книга групи зберігання “Рукописні документи”. – Т. 36. – 499 с.
17. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 142.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 153.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3 154.
20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2 756.

REFERENCES

1. *Hanzha O.* Opir selianstva politytsi sutsilnoi kolektyvizatsii v Ukraini // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. – 2000. – Vyp. 5. – S. 200–215.
2. Istoriiya Irbeyskogo rayona [Elektronnyi resurs]: Ofitsialnyi sayt Administratsii Irbeyskogo rayona Krasnoyarskogo kraia. – Rezhym dostupa: <http://xn--90aiajhg2alm.xn--p1ai/index.php?id=45> (data obrashcheniya: 18.11.2018) – Nazvanye s ekrana.
3. *Kozatska T. Yu.* Systema opodatkovannia ta samoobkladannia selian v USRR 1928–1930 rr. // Pytannia ahrarynoi istorii Ukrainy ta Rosii: materialy naukovopraktychnoi konferentsii. – Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskyi natsionalnyi universytet, 2004. – S. 151–157.
4. *Movchan O. V.* Sprotyv khlibozahotivliam ta poshuky poriatunku vid holodnoi smerti // Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: prychny ta naslidky. – Kyiv: Naukova dumka, 2003. – S. 538–561.
5. *Petrenko V. I.* Samoobkladannia selian yak skladova polityky nasylnytskykh khlibozahotivel v Ukraini (kin. 1927 – poch. 1928 rr.) // Istoriiya Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty. – 2005. – Vyp. 30. – S. 119–128.
6. Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 22 avgusta 1974 g. № 677 [Elektronnyi resurs]: Vikiteka. – Rezhym dostupa: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_28.08.1974_%E2%84%96_677 (data obrascheniya: 18.11.2018) – Nazvanie s ekrana.
7. Tragediya sovetской derevns. Kollektivizatsiya i raskulachivanie. Dokumenty i materialy. 1927–1939: v piati tomakh. – Moskva: ROSSPEN, 1999. – T. 1. – 800 s.
8. Ugolovnyi kodeks RSFSR. Obschaia chast [Elektronnyi analog pechatnogo izdaniya]. – Rezhym dostupa: http://pravo.by/ImgPravo/pdf/sm_full.aspx_guid=1710231479454739.pdf (data obrashcheniya: 18.11.2018) – Nazvanye s ekrana.
9. Natsionalnyi muzey istorii Ukrainy (dali – NMIU). – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Kyivskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu. – T. 1. – 191 s.
10. NMIU. – Invertarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Kyivskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu. “RD” Rukopysni dokumenty. – T. 2. – 231 s.
11. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Kyivskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu Rukopysni dokumenty. – T. 3. – 105 s.
12. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Kyivskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu URSR. – T. 6. – 101 s.
13. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Derzhavnogo istorychnoho muzeiu URSR. – T. 8. – 98 s.
14. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty” Derzhavnogo istorychnoho muzeiu URSR. – T. 31. – 199 s.
15. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty”. – T. 32. – 249 s.
16. NMIU. – Inventarna knyha hrupy zberihannia “Rukopysni dokumenty”. – T. 36. – 499 s.
17. TsDAHOУ. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3 142.
18. TsDAHOУ. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3 153.
19. TsDAHOУ. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3 154.
20. TsDAHOУ. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2 756.

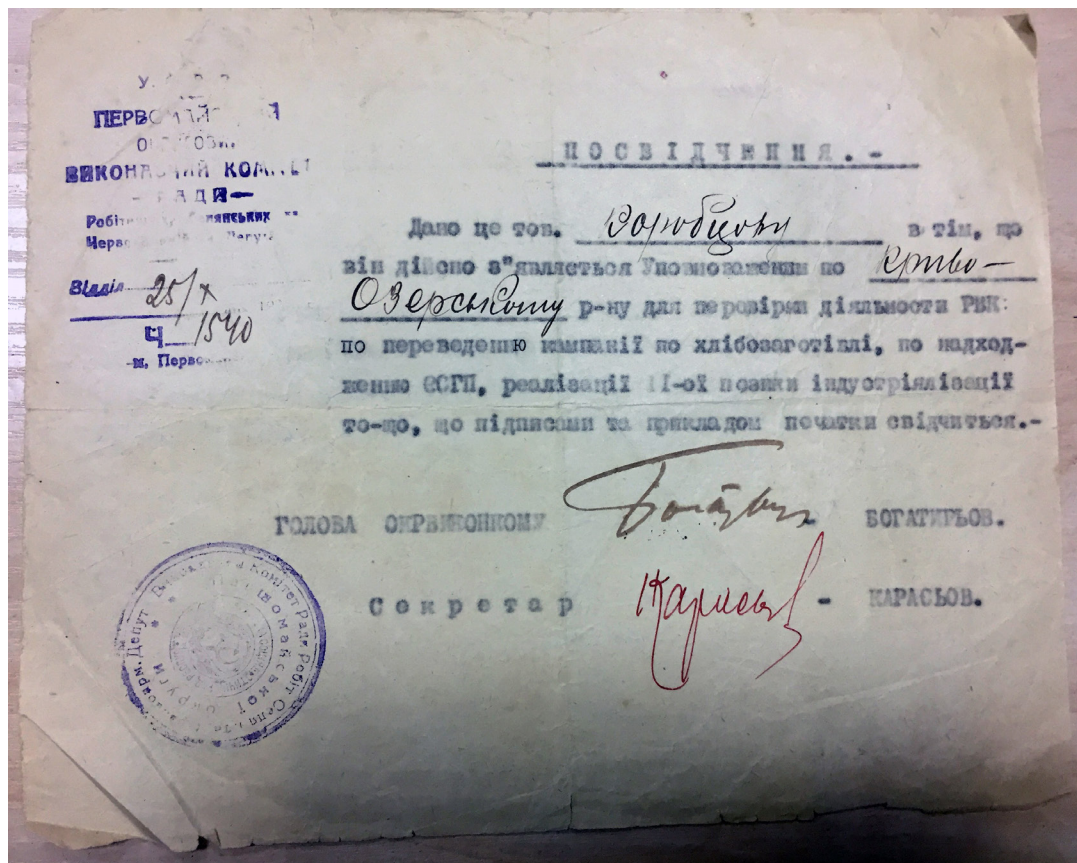
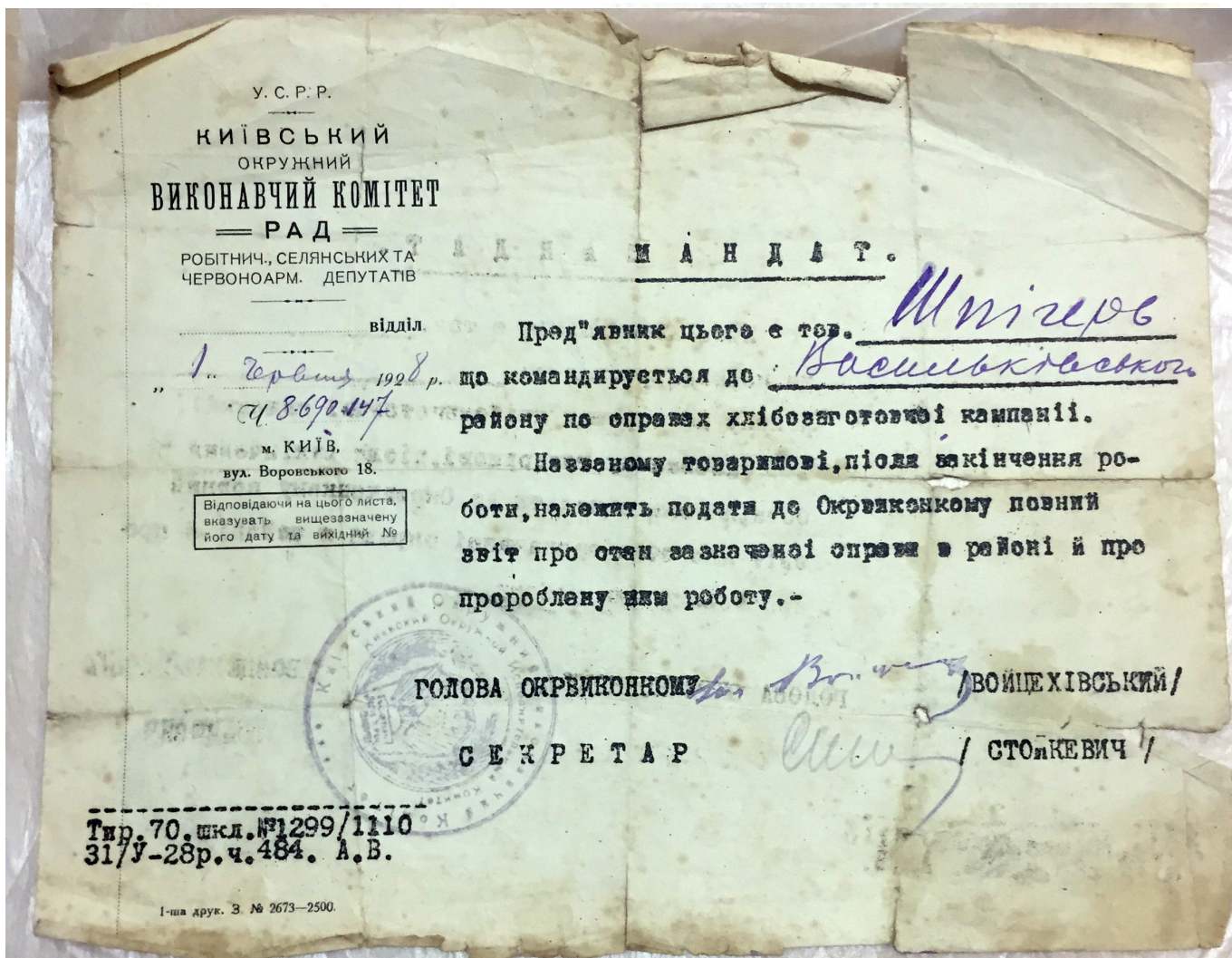

Рис. 1 та 2

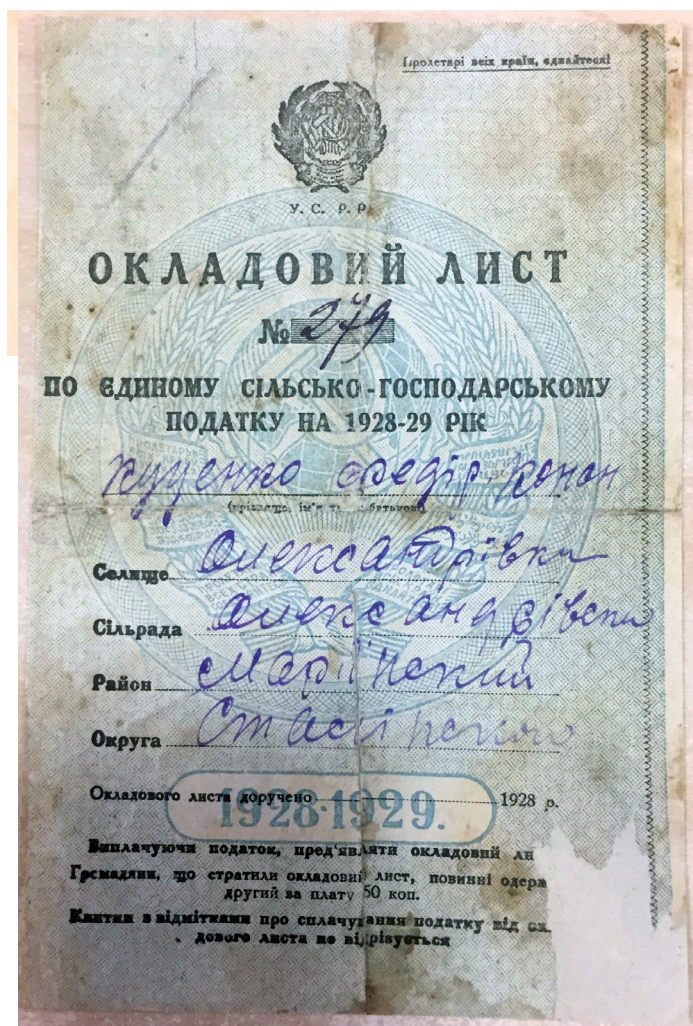

Рис. 3

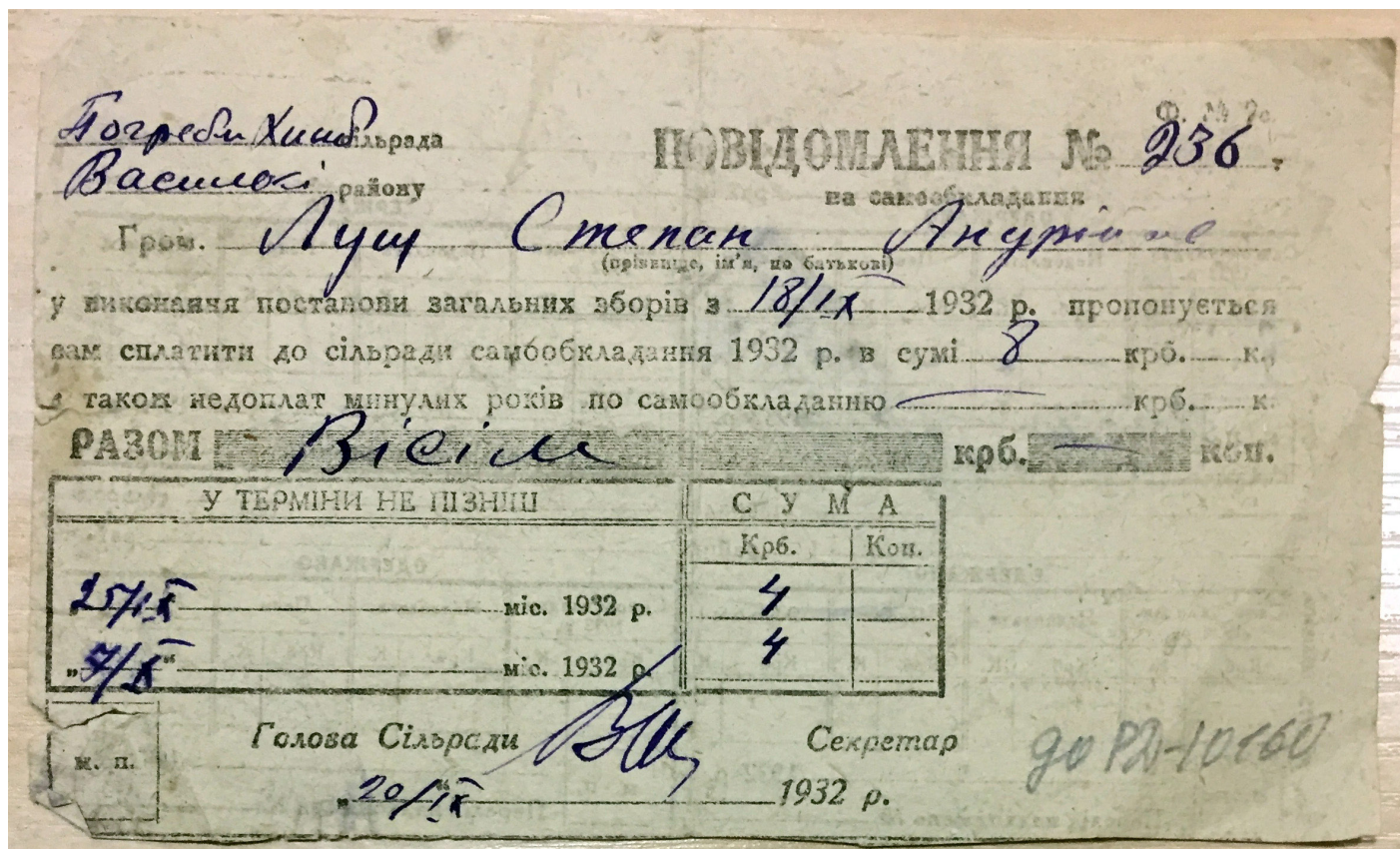

Рис. 4

Рис. 5

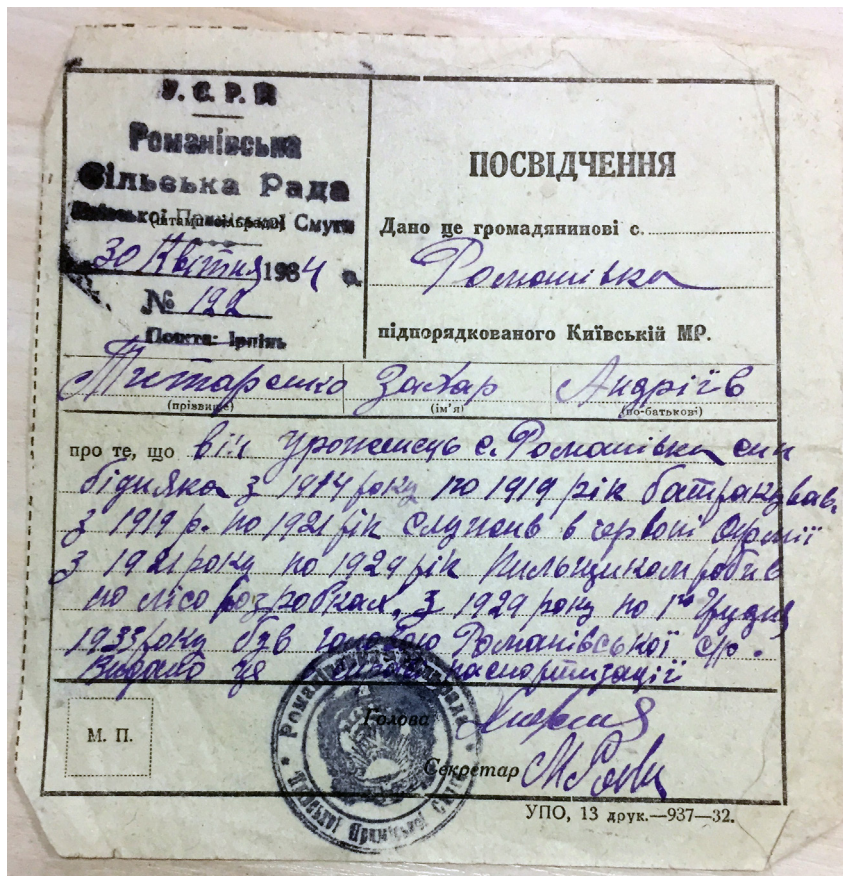

Рис. 8

А К Т 68

1930 р. Червний місяця 25 дня. Комісія в складі Шевцов К.
Стратий Никодим Сітвіна Євген
 за дорученням Ради (Правління) від 24/VI 1930 року провела оцінку
 та прийому нижчепереліченого майна від члена колективу Крижаневки
Володимир Дмитрович
(Правління, ім'я та по батькові)

№№ по черзі	НАЗВА РЕЧЕЙ	Кількість штук або розмір	ХАРАКТЕРНІ ПРЕКМЕТИ РЕЧЕЙ	Сума оцінки
✓ 1.	Картоплі	570		-
2.	" "	700		-
3.	" "	990		94 50
✓ 4.	Сороку	2,25 ц.	2 50	
✓ 5.	Проса	4,30 ц.	3 35	
✓ 6.	Життя	10,5 ц.	9 60	10 40
			разом	50 20
				49 90
7.	Браха	ст. цр.	разом	49 00
8.	Хата	1 гектарна		530

Видавна Бескура, Кооп. Кинготорг. та Видава. Спілка Кингоспілка, Перозурт. асоціовено.
 Харків, міг.-Алук. Кингоспілка. Зам. 798, т. 100.000. Стат. А. 210 x 297.

Рис. 6

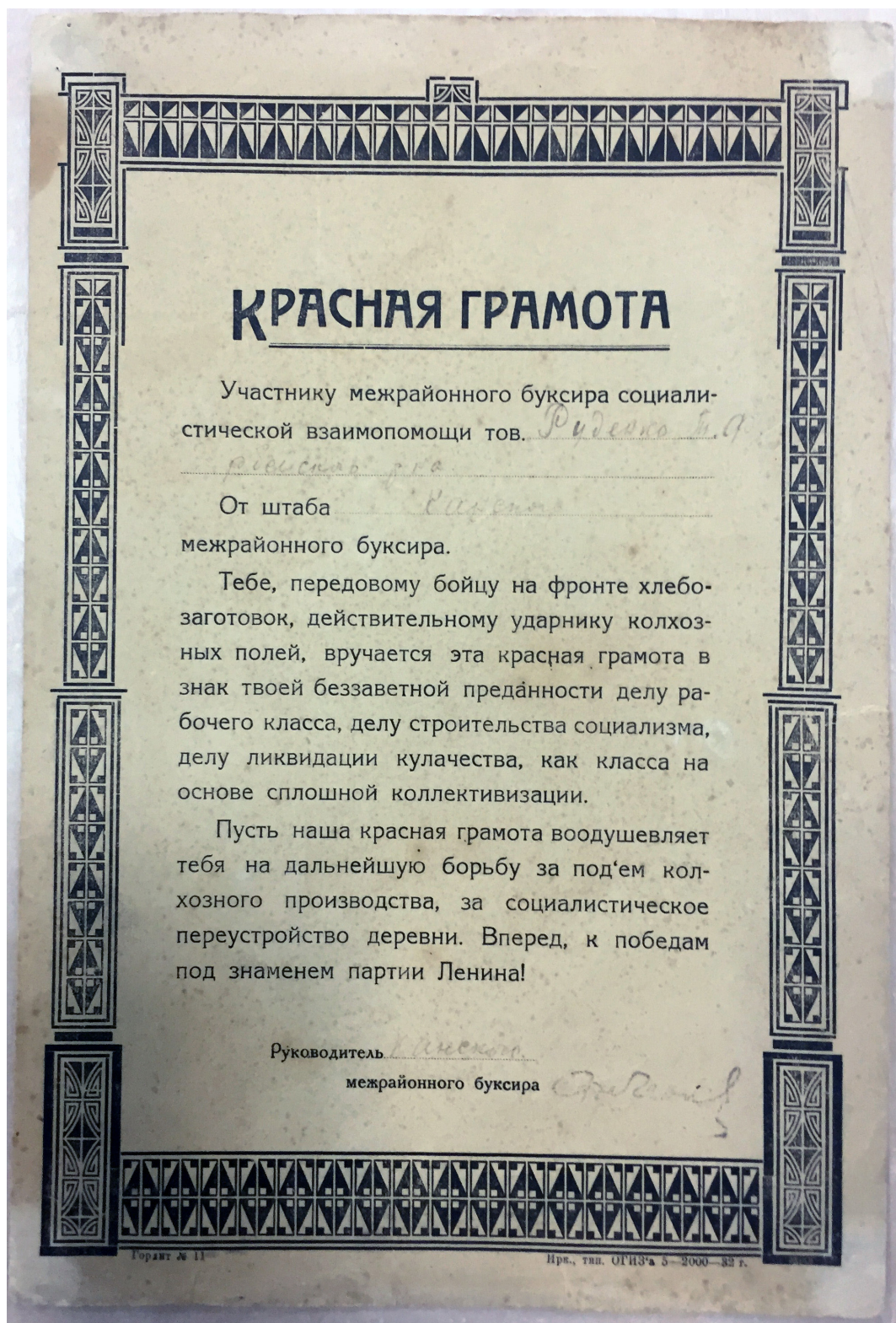

Рис. 7